

— Fordítva doktor úr, mi itt lakunk, de a doktor úr lakik messze, a másik faluvégén.

Az öregasszony kényszerű tréfájára, amelyikből a keserűség nyála csurgott, elmosolyodott az orvos.

Aztán elment.

A tavaszi felhőből éppen szemeregni kezdett az ólmos eső.

MAGYAR KULTURKRÓNIKA: SZEKFŰ GVULA

Irta: DEZSÉRI GYÖRGY (Debrecen)

Csendesen és látszólag a politikától mentes „tisza és öncélú“ tudomány szolgálatában áll közel három évtized óta *Szebfű Gyula*, a „modern“ magyar történettudomány legnépszerűbb művelője. *Rákóczi* könyvétől a *Három nemzedék*-ig kétségtelenül nagy utat tett meg az egykor sokat támadott történész míg az egyetemi katedráig és a *Magyar Szemle* szerkesztőségéig eljutott. Ezt az utat a kisebb-nagyobb cikkek, tanulmányok százai jelzik és a 20—25 önálló kötet, amit évek során a magyar történelemtudomány „öregbitésére“ kitermelt. A „modern“ tudós „szerteszeti“ szorgalma azonban csak látszólag politikamentes és objektív. Azok, akik a háború utáni magyarság, de különösen a mai u. n. „reform-nemzedék“ ideológiai kifejlődését figyelemmel kísérik, azok e magyar Michelet szelleműjainak nyomát ez új nemzedék „lelkiségén“ bizonyára észreveszik.

A háború utáni magyar „reform-ideológusok“ közül tudásuk szélességét és látszat-radikalizmusuk hatását illetőleg három név emelkedik ki: *Szabó Dezső*, *Németh László* és *Szebfű*. Szabó Dezső hatása irodalmi és politikai. Színadiassága és romantikája sokáig éltető eleme a magát „haladónak“ nevező ifjúságnak, munkásságának azonban csak negatív része érdekes, a „kurzus“ kigúnyolása és pellengére állítása. Ideológiájának pozitív oldala viszont ugyanolyan romantika mint aminőt kevesebb hatással de több művészettel és frissebb műveltséggel Németh László hirdet. Hármuk közül a legkevésbé Szebfű Gyula hangos, mégis hatás tekintetében az „új arcú magyarság“ kialakításában az övé az oroszlanrész. A politikai élet forumaitól távol élő, könyvtárak és levéltárak magányában dolgozó tudós a legjellegzetesebb formálója és kialakítója annak a „konzervatív haladó“ gondolkodásnak, amelynek nyomát a katolikus és protestáns, a magyarországi és erdélyi „reformerek“ gondolkodásán felfedezhetjük. A *Vigília*-tól az erdélyi *Hitel*-ig és felvidéki *Prohászka-körök*-ig mindenütt a „nagy katolikus“ történész ideológiai befolyásával találkozunk, pedig Széchenyi modern átírója és szellemi „örökségének“ legfőbb kiárusítója nem a „divat“ embere. Szebfű az u. n. örökértékek szolgálatában áll, akárcsak az a kormány és parlament, amelynek „lelkiségét“ a mai idők követelményeinek megfelelőleg kialakította. A nagy Rákóczi vitától eltekintve, amellyel a multat radikálisan „átértékelők“ táborát állította maga mellé, Szebfű forradalmi attitűdében lép elénk és halad tovább. Látszólag a mult „tradícióit“ rombolja a „tisza és érdektelen“ tudomány nevében, lassan-lassan azonban e rombolás célja és módszere felfedi a történész igazi szándékait. Szebfű pillanatnyilag csatát veszít: ám a veszteség nem kedvetleníti el. 1919-ben, az ellenforradalom legelső éveiben ismét az élen áll, de ezuttal a negatív bírálat kiegészítődik egy olyan pozitív tannal, ami már „tudományos“ köntöse ellenére is politikai célokat szolgál: a liberális magyar társada-

lom ledőfését és új, neokatholikus, neokonzervatív és neobarokk élet-szemlélet kialakulását. A *Három nemzedék* első két kiadása ép' úgy a politikai és lelki restaurációt szolgálta, mint annakidején a francia forradalom bukása után *Chateaubriand* Génie du Christianisme-je, csak hogy míg az utóbbi inkább művészi megírásban hatott, addig Szekfű könyve látszólagos „tudományos“ megalapozottsága révén férközött a szervezkedő reakció gondolkozásába. Az 1867 és 1918 közti idők összes igazán társadalmat formáló áramlatainak Szekfű a legfőbb elítélője. A liberális és szocializmus elítélése mellett van még egy tétele, ami e kettő mögött meghúzódik, a szerző előszeretetéből azonban külön fejezetben is részletes kifejezést nyer: az antiszemitizmus. Jól vigyázzunk! Szekfű Gyula nyíltan nem antiszemita, a nemzeti lélekhez „idomult“, „kevés számú“ zsidót nem támadja, sőt nem harcol a cionizmus ellen sem, mert szerinte a zsidóság nagy kérdésének megoldásában a zsidó „öntudat“ felbredése komoly lépést jelent. De annál inkább küzd a zsidóság szellemi, gazdasági és politikai „befolyása“ ellen, mert szerinte ennek a befolyásnak tulajdonítható a nemzetközi szellem, a liberális és a szocializmus előtörése. Szekfű érvelése rendkívül tudatos és megtévesztő, főleg azokra a jóakarató, szociális beállítottságú olvasókra, akik se kellő szociológiai felkészültséggel, se határozott világnézettel nem rendelkeznek. Szekfű tehát korántsem „hamisit“. Mindenütt statisztikákra hivatkozik, jól ismeri az általa tárgyalt kor összes igazi erőtevényezőit, idézeteinek és mondanivalójának sok helyen megtévesztően haladó izt ad, sőt ez a „baloldaliaskodás“ egyes helyeken odáig megy, hogy negatív társadalomkritikája becsületére válna nem egy marxistának is. A nemzetet nem egységnek fogja fel, hanem a maga rétegződésében (munkásság, parasztság és középosztály) tárgyalja. Rámutat az egyes fejezeteknél a különböző társadalmi osztályok gazdasági, politikai és művelődési szerepére is, de csodálatoskép' — bár a kapitalizmusról folyton beszél, annak lényegét vagy nem érti, vagy tudatosan félremagyarázza. A külső jelenségeket észreveszi, ám a jelenségek mögött meghúzódó erőkről már nem tud. Tárgyilagossága mindvégig megtévesztő, s a tárgyilagosság álarcát csak akkor ejti le — akaratlan, és ezzel rávilágít mondanivalói igazi súlyára — amidőn a szocializmusról beszél. A marxizmust pl. így határozza meg: „Az önzés és gyűlölet azon naiv cinizmussal kimondott egyetlen rugó, mely a marxizmust minden más társadalmi rendszertől, sőt az ipari munkásság egyéb mozgalmaitól, akár Proudhon vagy Stirner, vagy az anarchisták elveitől is megkülönbözteti. Ez önzés és gyűlöletnek gazdasági és politikai kifejezése az „osztályharc“, mely a marxizmust mai alakjában mindennemű alkotó munkára lehetetlenné teszi.“ (*Három nemzedék* 365 o.) Reméli azonban, hogy a nyugati szocializmus „kétségbeesett erőfeszítései“ nyomán „előbb-utóbb meg fog születni a marxizmus revíziója nem balfelől, Ázsiában, hanem emberibb, konzervatívabb, keresztény és európai szellemben.“ Szekfű reményeit ezuttal a mindent megoldó jövőre hagyva emeljük ki, hogy „tárgyilagosságát“ milyen külön hangsúlyokkal szuggerálja a három nemzedék háború utáni ivadékaiknak elemzésénél.

„A tényekhez nem illő rózsás színezéstől tartózkodnom kell“ — mondja Ő, aki csupán a dolgok „magányos szemlélője.“ Hogy mennyire nem az, hanem erős harcosa és egyik legfőbb ideológiai alátámasztója a mai magyar „konzervatív reformizmusnak“, azt igazolja, az *Allam és nemzet* című fejezet, mely a békeszerzések utáni Magyarország helyzetét ismerteti. Bethlen Istvánt emeli ki és idézi, „akinek szavaiban olvasóim bizonyára felismerik a Széchenyi-féle lelki koncepcióját a magyar nemzetiségnek.“ (I. m. 380. o.) Majd kritikát gyakorol a névmagyarosítás és más reformakciók felett, hogy végül odakonkludáljon, hogy a jelenlegi

Államfő személye „több mint egy évtizede nyugvópontot jelent, mely köré elhelyezkedhettek az állandóságot és forradalomellenességet jelentő elemek.“ Elismeri ugyan, hogy a mindenkitől várt „szociális program“ nem jött létre, de ennek az a „neobarokk életszemlélet“ az oka, amelyik nem tudott még igazában Széchenyi megértéséig felemelkedni. „A háborút követő belső országégés... lángja mellett világosan fel lehetett ismerni a magyar társadalom szervezeti betegségeit s azt az utat is, amelyen ezek gyógyíthatók“, — írja, de azután mégis önmagával jut ellenmondásba, amidőn elismeri, hogy igazi reform még sem jött létre. A jövő útja az volna szerinte, „ha társadalmi összefogásunkban“ el tudnánk hagyni az „eddig szűk középosztály felfogását“ és „szélesebb rétegeket“ kapcsolnánk be a nemzeti életbe. A háború utáni bajok okozóit ismét csak a liberáliszmusban és szocializmusban látja, bár ismeri, hogy ezek politikai befolyása nagyjában 1919 után megszűnt. Mégis, — írja: — „az üres liberális retorika nemhogy megszűnt volna, hanem antiliberalista köpeny alatt tovább élt“ és uralkodott a „lelkeken“. „A kommunizmust hosszú időre népszerűtlenné tette a szociális gondolatnak épp a munkásságra való alkalmazását.“ A magyar munkásság vezetői „hatalmi örületben“ szenvedtek. Ez egyik főoka annak, hogy „sem a társadalmi tagozódás, sem a társadalmi gondolkodás nem igen változtak.“

A háború utáni „neobarokk“ társadalmat Szeffű szerint az utánzás és a másolás jellemzi. Ebben az új katolikus magyar társadalomban „van valami ressentiment féle, mely a forradalmak népbarát frazeológiája reakciójaként fordul el a szegényembertől, s ha számára akar is alkotni, akkor is a barokk úri, nagyúri formájában teszi ezt.“ De megvan Szeffű szerint az „új gondolkozás“ nyomai is. A „tekintély tisztelt“ helyreállt és erre nagy szükség volt. Sajnos — írja — a „nemzeti egység“ még sem született meg. Ez csak akkor valósulhat meg „ha eloszlanának azon antinomiák, melyek jelenleg ember és ember között érzelmű, anyagi, akaratbeli különbségeket tartanak fel.“ Meg kell tehát „szüntetni“ a következő „ellenpárokat“ (416. o.) „nagybirtokos-mezőgazdasági munkás; katolikus-protestáns; zsidóság-magyarság; öregek-álhatalan fiatalok.“ Ez az a pont ahol szembekerülünk a problémákkal. Itt áll elő Szeffű „reformgondolataival“ és csillogtatja meg a „békés fejlődés“ eszközeit. Az érdeklődést egy darabig ébren is tartja helyzetrajzának realizmusával, ahol leplezetlenül látszik támadni a nagy és közép-birtokot. Azonban ne ijedjünk meg! A támadásnak nincs éle. Színpadi támadás ez csupán a drámai helyzet kedvéért.

A régi Magyarországon Szeffű szerint a föld 45.8 százaléka volt kisbirtok, 54.2 százalék közép és nagybirtok. Jelenleg az arány 44.62 kis és 55.08 százalék a közép és nagybirtoknál. Szeffű látja a szociális bajt és fél tőle, kívánja a reformot, mely egy elkövetkezendő „rosszabb“ valamitől van hivatva megmenteni a nemzetet, de közbe dicséri Bethlen Istvánt, akinek sikerült mindvégig elgáncsolni a Szeffű által is „remélt“ reformokat. „A földreform pénzügyi biztosítására Bethlen István grófnak sikerült 1928-ban a gyufamonopóliumra hosszúlejáratú kölcsönt felvenni s ha az eredmény ma, tíz esztendő és egy eddig példátlan agrárkrízis távlatán át még sem kielégítő, ezért sem személyek, sem pártok nem vonhatók felelősségre.“ (418. o.) „Ne feledjük el, hogy a politikusok és államférfiak egyaránt függvényei egy-egy adott szociológiai helyzetnek.“ Szeffű így a felelőség kérdését a metafizikai problémák közé utalja és a vád alól tisztára igyekszik mindenkit mosni. Ellenmondásai azonban ép' a földreform kérdéseinél oly szembeszóköek, hogy azt a leglaikusabb olvasó is észreveszi. A törpebirtokosok és a földnélküliek szomorú „sorsát“ tárgyaltva hangoztatja a földosztás szükségességét, de

csak azért, hogy a szegény és tanulatlan magyar tömegek eljuthassanak az „emberi méltóság” magaslatára. Ha ezt a kérdést nem oldjuk meg, úgy nem remélhetjük, hogy a „Duna-Tiszai térségeken továbbra is külön színű, magyar színű élet” virul. A földkérdés megoldása mellett „nyugodtan félre lehetne állítani minden más feladatot” — írja — de hogy a fent vázolt kép még se legyen oly’ sötét, siet megnyugtatni, hogy a szociális reformok terén még is történtek komoly lépések. Ilyen pl. a Bethlen-kormány által létrehozott „társadalombiztosítás” megszervezése, amely egyike a háború utáni évek legnagyobb „nemzeti tényeinek”. A reformok valóban nehezek — mondja Szekfű — mert a „termelési rend” megszilárdítására „legfeljebb olyan felelősségnélküli emberek vállalkozhatnak, mint aminők az oktobristák és a bolsevikiek” voltak. Változást e téren csak a „neobarokk gondolkodás alól felszabadult fiataloktól” remélhetünk. Am a nagy szociális kérdések, elsősorban a földosztás problémájának megoldására Szekfű sem ad tanácsot, mert ezek — „szakkérdések.” Viszont a gyors megoldás sürgős és elengedhetetlen feltétele „a nemzeti egységnek”, különben „rég nem látott sötét határmak” törhetnek elő.

Amennyire nem utalnak Szekfű gondolatai az előbbieken a probléma megoldására, ugyanilyen periférikusan gondolkodik az „utódállamok magyarságáról” írott fejtegetéseiben. Szerinte itt sokáig élt még az „oktobrista szellem” és a baloldali mozgalmak még az ifjúságot is megferdítették. De a szlovenszói *Sarlósok* „siralmas példája azzal a tanulással szolgált, hogy a kisebbségi magyarságnak sem pártjai, sem korosztályai nem léphetnek közelebbi bensőbb viszonyba az államnépékekkel saját magyar szellemiségük veszélye nélkül.” A magyar kisebbségek közül szerinte a „par excellence kisebbségi kulturát” Románia magyarsága teremtette ki. Az erdélyi irodalom valóságos „életmentés”. Mint valami „új nemesek” végezték „a magyar családot és anyanyelvet védő, magyar oktatással nevelő, magyar árvákat összeszedő, magyar szegénynek kenyeret, magyar betegnek gyógyulást, magyar tudatlannak ismereteket nyújtó” munkát. (466. o.) Az erdélyi magyar kultúra az erdélyiek „szármára az optimizmus és az aktivitás forrása. . .” A transylvanizmus azonban szerinte is elfogadhatatlan, mert „történelmietlen” tanítás.

Mi a jelentősége ezeknek a gondolatoknak a magyar regresszív fiatalság magát „reformernek” nevező szárnyának, általában a háború utáni magyar „neokapitalista” társadalom ideológiájának kialakításában?

Szekfű jelentősége elsősorban sokirányú munkásságában és nagy befolyásában keresendő. Ez a befolyás és munkaterület három irányú. Mint egyetemi tanár ő a „legmodernebb” és a „legnépszerűbb” előadó a történet professzorok között. A fiatal tanárnemzedék közel két évtizede az ő módszere szerint „értékeli át” a történelmet és az ő „ideológiájának” szemüvegén át nézi az 1900 és 1935 közötti eseményeket. Másik hatásforrása a *Magyar Szemle*, amelynek kezdettől fogva a szerkesztője. Itt Bethlen István „providenciális alakja” köré gyűjtötte jóformán kivétel nélkül mindazokat, akik tudományos felkészültség szempontjából a mai hivatalos Magyarországon számbavehetők. Különösen nagy a fiatalság iránti vonzalma, amelyet katolikus és protestáns szempontokat félretéve sikerrel ő kapcsol be a „nemzeti egység” e fellegvárába. A fiatal (25—35 év körüli) szociológusok, irodalom- és művészettörténészek közül úgyszólván egyetlen képzetebb sem maradt ki e táborból. Nincs ma Magyarországon egyetlen folyóirat sem, amelyik ilyen erős szellemi gárdával és olvasó réteggel rendelkezne. A nap sokszor megenged radikális elhajlásokat és írói közül nem egy őszintén akarja is az általa hangoztatott reformokat, ám a tulbuzgók szakszerűen alátámasztott radikaliz-

musát egy-egy Bethlen vezércikk vagy más beérkezett közéleti nagyság írása mindig kellőképp ellensúlyozza. A Magyar Szemle hatása közel egy évtizedes fennállása óta a polgári ifjúság ideológiájának kialakítására csak egyre nő s e tekintetben Szekfű „szellemképző“ erejével és annak állandóságával Szabó Dezső vagy Németh László munkássága össze sem hasonlítható. Ezenkívül van még egy harmadik terület, ahol Szekfű hat, — és ez az irodalmi munkássága. Szekfű ma nemcsak a legtermékenyebb magyar történész, de viszonylag a „legprogresszívabb“ is. A háború előtti magyar liberálisizmus annak idején kitermelt nem egy kitűnő és a társadalmi fejlődés igazi síkjában dolgozó történészt, az ellenforradalmi szellem a mai Magyarországon azonban minden ilyen „árral szembe“ működő valóságismerés kialakulását lehetetlenné tette. A komoly és verifikált adatokon felépülő társadalom- és történet-tudomány tudósok hosszú sorát, intézményeket, esztendőkre nyúló munkát és pénzt kíván, mindazt amivel a nem-uralkodó rétegek nem rendelkeznek s amik nem is esznek felszabadulási küzdelmeik elsődrendű erővonalába. Szabó Ervin példája nem teremtett iskolát és a magyar történelem eme magyszerű és valódi átértékelőjének műveit szinte csak tiltott gyümölcsként élvezhetik a történelmi valóságokkal komolyan foglalkozni óhajtó fiatalok. Így a tudományos élet, elsősorban a történetírás teljesen azok kezében van, akik a ma uralkodó rétegek tudatos vagy öntudatlan kiszolgálói. A háború utáni magyar történettudomány mennyiségileg óriásit alkotott, de a kiadott művek százai között alig akad egy-kettő, amelyik a legalsó rétegek multját vizsgálná vagy legalább is komoly társadalomtudományi módszert érvényesítené a kutatásban. A „nagynevű“ történészek közül kálcán Szekfű az egyetlen, akinél (és itt különösen a *Hóman Bálint*-tal közösen írt nagy történelemre gondolunk) bizonyos romantikamentes realizmus, sőt itt-ott az osztályszempontok vizsgálata is észrevehető. Adatai pontosak és hűek, leíró részei (kivéve a legújabb kort) a történelmi valóságot minden oldalról megvilágítani igyekvőek, úgyhogy bármilyen pártállású ember könyveit haszonnal forgathatja. Azonban ép' ez az „objektivitás“ és realizmus az igazán félrevezető, mert olyan alapfogásokat és ideológiákat takar, amit a felhordott anyagot ellenőrizni képtelen olvasó a magáévá tesz, a feltalálás ügyes fogásait észre sem véve. Szekfű műveiben különben is egy kettősség párosul: Egy modern, az osztályszempontokat szinte teljesen magáévá tevő történet szemlélet és egy naiv ideálisizmus, amely az előbbi értékes és tudományos anyagot mindvégig olyan eszmék szolgálatába tolja, amik a mai magyar uralkodó rétegek katolikus és legitimista színezetű megfontolásait támogatják. A 18. századról írt kötetében pl. (hogyan csak egy példát említsünk) szinte mindenben elfogadható képet nyújt a jobbagyság nyomoráról, a nemesség és főnemesség önző uralkodásáról, a nemzetiségi kérdésről, a gazdasági viszonyokról, mindezt azonban a szellemi élet rajza és beállítása teljesen lerontja. A század materialista és felvilágosodó szellemével szemben az igazi társadalom-formáló erőt abban a barokk-katolikus szellemben látja, amely nem más, mint a mai katolikus reakció történelmi igazolása. Az ilyen példára minden század tárgyalásánál ráakadhatunk. Ezért Szekfű csak óvatosan és fentartással olvasható.

Szabó Dezső és Németh László a stilus csillogó eszközeivel szállítják a magyar regresszió számára a kiutat biztosító „reformokat“. Munkáiban kevés a mélyen kötő hatás, annál több a dísz, a cicoma és a romantika szuggesztívója. Hatásuk ezért az első pillanatban nagyobb mint a Szekfűé, de a belőlük történő kiábrándulás is annál gyorsabb. Szekfű nem művészi frazeológiával dolgozik s ezért tudományos érvelésének hatása állandóbb és továbbmenő. Valóban a mai Magyarország uralkodó rétegének szellemi élcsapatában övé az első hely.